

ТАЙНАТА НА ДОБРОВОЛНОТО СЪТРУДНИЧЕСТВО ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА ЧЛ.13, АЛ.4 ОТ ЗМВР

Гл. асистент д-р Веселин Колев
ВСУ Черноризец Храбър“

Chief Assistant Doctor of Law Veselin Kolev
VFU “Chernorisets Hrabar”

Резюме: Привличането на доброволните сътрудници има някои характерни черти и се съобразява с някои законово определени принципи. Съгласно чл.13, ал.3 от ЗМВР, привличането и дейността на доброволните сътрудници се осъществява при спазване на следните принципи: доброволност при привличането, работата и освобождаването, защита при или по повод на сътрудничеството и запазване в тайна на самоличността и другите лични данни, както и на тяхната дейност. По закон привличането на доброволния сътрудник се извършва на основата на неговото доброволно съгласие за постигането на определена цел, най-общо за решаване на задачи на оперативно-издирвателната служба. В случая при привличането е налице съвпадение на интересите и на двете страни. Чл.13, ал.3, т.3 от ЗМВР въвежда императивното изискване за запазване на тайната на самоличността и другите лични данни на доброволните сътрудници, както и на тяхната дейност. Горното произтича и от спазване на принципа на конспиративност при работата с тях. Законодателят е предвидил и изключения на това изискване. Така в чл.13, ал.4 от ЗМВР той е посочил, че данни за лица по повод тяхното доброволно сътрудничество могат да се предоставят от органите на МВР на съда и прокуратурата само след писмено съгласие на сътрудниците, във връзка с конкретно наказателно производство и при спазване разпоредбите на Закона за защита на класифицираната информация /ЗЗКИ/.

Ключови думи: доброволни сътрудници, оперативно-издирвателна дейност, оперативно-издирвателни способности, оперативно-издирвателни органи, престъпления, оперативен работник.

Summary: The recruitment of voluntary collaborators has some characteristic features and complies with some legally defined principles. According to Article 13(3) of the Law on the Ministry of Internal Affairs, the recruitment and activity of voluntary collaborators is carried out in compliance with the following principles: voluntary recruitment, work and release, protection during or on the occasion of cooperation and confidentiality of identity and other personal data, as well as their activity. By law, the involvement of the voluntary collaborator is carried out on the basis of his voluntary agreement for the achievement of a certain goal, generally for solving tasks of the operative-search service. In this case, there is a coincidence of the interests of both parties during the attraction. Article 13(3), item 3 of the Law on the Ministry of Internal Affairs introduces the imperative requirement to preserve the secrecy of the identity and other personal data of the voluntary collaborators, as well as their activities.

The above also stems from observing the principle of conspiratorality when working with them. The above also stems from observing the principle of conspiratorality when working with them. The legislator has also provided for exceptions to this requirement. Thus, in Article 13(4) of the Law on the Ministry of Internal Affairs, he indicated that data about persons on the occasion of their voluntary cooperation can be provided by the authorities of the Ministry of Internal Affairs to the court and the prosecutor's office only after the written consent of the collaborators, in connection with specific criminal proceedings and in compliance with the provisions of the Law on the Protection of Classified Information.

Keywords: *voluntary collaborators, operational-investigative activity, operational-investigative means, operational-investigative service, crime, operational worker.*

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ

ЗМВР – Закон за министерството на вътрешните работи

НПК – Наказателно-процесуален кодекс

ЗЗКИ – Закон за защита на класифицираната информация

Институтът на доброволното сътрудничество е от фундаментално значение за съществуването и развитието на оперативно-издирвателната дейност в организационен аспект и като наука. Той представлява органическа част от дейността на оперативно-издирвателните органи на полицията и на другите специални служби. Използването на доброволни сътрудници е част от негласното прилагане на оперативно-издирвателните способности и методи за получаване, проверка и използване на информацията и представлява най-ефективната форма на съдействие на гражданите за непосредствено разкриване, предотвратяване и пресичане на престъпления.

В миналото вместо понятието доброволно сътрудничество се използваше това на секретното сътрудничество. Не е ясно кое наложи промяната в терминологията, вероятно причината е идеологическа, но и в двата случая, целите, функциите и задачите на това сътрудничество са свързани с установяване на факти от престъпната дейност на лица и групи и за тяхното неутрализиране. Така Бончо Асенов приема, че секретните сътрудници са лица, които оказват негласна помощ на оперативно-издирвателните органи в изпълнение на техни задачи.¹ Използването на определени лица за секретни

1

сътрудници произтича от обстоятелството, че извършителите на престъпленията вършат противозаконните деяния скрито, конспиративно. Това обуславя тайният характер на борбата с тях и необходимостта от скритото използване на лица, които да имат възможности да установяват факти и обстоятелства свързани с престъпната им дейност.²

¹Виж Асенов, Б., Основи на оперативно-издирвателната дейност, 2009, ВСУ „Черноризец Храбър“, стр. 74

Идентично е съдържанието и на понятието за доброволния сътрудник. Според Христо Каймеджиев, само чрез института на доброволното сътрудничество на гражданите оперативният орган може да преодолява затрудненията, възникващи във връзка с получаването, проверката и използването на информацията за правонарушителите, които правят всичко възможно да запазят в тайна своите замисли и постъпки и да попречат на полицията да постигне своите цели.³ И това е така, защото оперативно-издирвателната служба сама, без помощта на доброволните сътрудници не може да се противопостави ефективно на престъпността.

В този смисъл е по-скоро наивно да се смята, че разкриването на престъпленията от оперативно-издирвателните органи става на основата на щастливата случайност. В оперативно-издирвателната дейност няма нищо случайно и една от основните причини за разкриването на престъпленията е ефективното използване на института на доброволното сътрудничество.

Доброволното сътрудничество като способ на оперативно-издирвателната дейност е регламентирано в чл. 10, ал.1, т.5 от действащия ЗМВР. Използването на доброволните сътрудници може да се извършва само от оперативно-издирвателните органи на МВР и се урежда с инструкция на министъра на вътрешните работи. /чл. 13, ал.2 ЗМВР/, която има класифициран характер. Като законово регламентиран способ на оперативно-издирвателната дейност за доброволното сътрудничество с гражданите е характерно, че то може да се извършва само от правоупълномощените за това оперативно-издирвателни служби на МВР. Извършването на оперативно-издирвателна дейност от други служби на МВР, които нямат такива правомощия, или от други групи, организации и граждани е недопустимо и представлява противозаконна дейност.

В теорията на оперативно-издирвателната дейност се приема, че институтът на доброволните сътрудници като теоретична система обхваща две групи взаимодействия.⁴ Първата група са взаимоотношенията между оперативния орган и доброволните сътрудници, а втората група обхваща взаимоотношенията между доброволните сътрудници и проверяваните и заподозрените в престъпна дейност лица. При тези взаимоотношения субект на управление е служителят на оперативно-издирвателната служба, а обект на управление е доброволния сътрудник.⁵

2

Информацията между доброволните сътрудници и оперативния орган протича при спазване на изискванията за конспиративност, която е една от най-характерните черти на доброволното сътрудничество с гражданите. Определящо значение в отношенията им имат потребностите на оперативната обстановка. Контактите им се развиват в условията на взаимовръзката на сътрудника с криминално проявени лица.

²Виж Асенов, Б., Основи на оперативно-издирвателната дейност, 2009, ВСУ „Черноризец Храбър“, стр. 75

³Виж Каймеджиев, Хр. Теория на оперативно-издирвателната дейност, С., Феня, 2005, стр.116

⁴ Пак там, стр.116

⁵ Пак там

Самият оперативно-издирвателен орган внимателно подбира своите доброволни сътрудници за да може да получава обективна, своевременна и пълна информация за оперативната обстановка и преди всичко за лицата извършващи престъпна дейност. Така той създава и организира множество индивидуални връзки с отделните доброволни сътрудници, които следва да отговарят на неговите потребности за доставяне на информация с оперативно значение. Оперативната обстановка е винаги динамична и това определя необходимостта от променливост и многообразие на ролите, които трябва да играе доброволния сътрудник в престъпната среда за да придобие позиции и да може да донася оперативно значима информация. Неговият стремеж е да достави максимална информация на оперативно-издирвателния орган за действията и намеренията на престъпниците. От друга страна, тази информация трябва да бъде доставена при запазване в тайна от престъпната среда на собствената си дейност, което се явява обща задача на оперативно-издирвателния орган и сътрудника.

Основанията за привличане към доброволно сътрудничество следва да се търси на първо място в оперативната необходимост от привличането на определено лице и произтича от възможността на това лице да изпълнява указанията на оперативно-издирвателната служба за изпълнение на поставените пред нея задачи. Към доброволно сътрудничество следва да бъде привлечен гражданин, който не само има отрицателно отношение към престъпността, но и да има одобрително отношение към оперативно-издирвателния орган. Законът изисква привличането да не се извършва, чрез използване на манипулации, внушения, страх или зависимост.

В теорията се приема, че съществуват три изисквания пред оперативно-издирвателният орган, които му дават възможност на направи преценка на качествата на кандидата за доброволен сътрудник.

Първото изискване е той да има оперативни възможности да изпълнява задачите на оперативно-издирвателния орган. Те се определят от положението и връзките на кандидата в престъпната среда в която живее и работи. Гравитирането на едно лице в престъпната организация го прави особено ценен за оперативно-издирвателната служба, защото чрез него службата ще успее да проникне в тази организация и да решава своите задачи в нея. Тези възможности могат да бъдат известни още преди привличането, но могат да бъдат установени и в процеса на работата с това лице. Във вторият случай, привличането на такова лице би било изключително благоприятно за службата, защото то по естествен начин членува, гравитира или поддържа отношения в организацията или групата, което веднага решава проблема с проникването, тъй като отпада необходимостта от създаването на престъпна история на това лице.

Второто изискване е кандидатът да притежава субективни качества да сътрудничи на оперативно-издирвателната служба. Те се изразяват във волеви качества-смелост, решителност, самообладание в трудни моменти, в притежаване на добро интелектуално равнище-усвоени умения, навици, знания, добри физически качества и издръжливост. От важно значение е кандидатът да притежава добри маршрутни възможности.

Третото изискване е да е надежден. Това ще рече да спазва правилата за конспиративност. Да е честен и лоялен към службата в дейността, която извършва.⁶

Привличането на доброволните сътрудници се извършва чрез еднократна или многократна беседа, известна в теорията и практиката като „вербовка“. Използвайки

мултидисциплинарния подход при нейното изучаване и изследване, Йордан Начев определя вербовката като целенасочено и планирано въздействие върху предварително набелязано лице с цел да се постигне неговото доброволно сътрудничество при решаването на съвместни, предварително определени специфични задачи.⁷ Вербовъчният процес е непрекъснат процес на влияние от страна на вербовчика върху поведението на неговия обект на вербовка в такава насока, че посредством доброволните му действия да го направи съпричастен в решаването на предварително планирани задачи от специфичен характер. Процесът е непрекъснат, динамичен и може да бъде с много променливи, най-съществените от които са самия обект на вербовката и обстановката в която се провежда тя. Влияние оказват още служебните и обществените позиции на вербовчика и на обекта на вербовката.⁸

Привличането на доброволните сътрудници има някои характерни черти и се съобразява с някои законово определени принципи. Съгласно чл.13, ал.3 от ЗМВР, привличането и дейността на доброволните сътрудници се осъществява при спазване на следните принципи:

1. доброволност при привличането, работата и освобождаването.
2. защита при или по повод на сътрудничеството.
3. запазване в тайна на самоличността и другите лични данни, както и на тяхната дейност.

По закон привличането на доброволния сътрудник се извършва на основата на неговото доброволно съгласие за постигането на определена цел, най-общо за решаване на задачи на оперативно-издирвателната служба. В случая при привличането е налице съвпадение на интересите и на двете страни. Обикновено гражданите имат отрицателно отношение към престъпността и извършителите на престъпления, каквито са и задачите на оперативно-издирвателната служба.

Съгласно изискванията на чл.13, ал.3, т.1, предложение второ и трето от ЗМВР, принципът на доброволност на сътрудничеството се проявява освен при привличането още и при работата и освобождаването на гражданина от доброволно поетите задължения. Основанията за освобождаване на сътрудника може да се търсят в промяната на средата на сътрудника, поради което настъпва промяна и в неговите оперативни възможности да носи информация с оперативно значение. Такава промяна

з

може да възникне при преместване на местожителството му в друго населено място, макар, че е възможно по-късно сътрудничеството да бъде възстановено от другата териториална служба. Основание за освобождаване могат да бъдат разконспириране, смърт или тежко заболяване на сътрудника, прекратяване на сътрудничеството поради напускане или преместване на водещия оперативен работник и наличие на нежелание на

⁶ По подробно виж Асенов, Б., Основи на оперативно-издирвателната дейност, 2009, ВСУ „Черноризец Храбър“, стр. 76

⁷ По подробно виж Начев, Й, Вербовка и агентура, Книгоиздателска къща Труд, С., 2014г. стр.33

⁸ Пак там

сътрудника да работи с друг оперативен работник или при отказ на гражданина от сътрудничество, поради невъзможност да се поддържа конкретна връзка от разстояние.

Чл.13, ал.3, т.2 от ЗМВР императивно сочи, че при доброволното сътрудничество следва да се спазва принципът на защита на сътрудника при и при повод на сътрудничеството. Такава защита оперативно-издирвателната служба дължи както при подготовката и извършването на възложените действия, така и след прекратяване на тези действия, включително и след прекратяване на сътрудничеството. По този повод искам да обърна внимание, че напоследък поради липсата на професионални знания, лични качества и обществени възможности у водещите оперативни органи и техните ръководители, доброволните сътрудници често са изоставени на произвола на съдбата и са принудени сами без помощта на оперативно-издирвателната служба да се справят в сложни житейски ситуации, включително и такива възникнали при или по повод на самото доброволно сътрудничество. Липсата на професионални знания, лични качества и морал се забелязва особено осезаемо у ръководителите на оперативно-издирвателните служби имащи пряко отношение към привличането и контрола на работата с доброволните сътрудници, което се дължи на изключително заниженият критерий при подбора на ръководни кадри, който се провежда в условията на завишен политически натиск и засилен стремеж към кариеризъм. Горните изводи налагат необходимостта от създаването на проста, ясна и ефективна система за развитие на ръководните кадри в МВР и особено за ръководителите на оперативно-издирвателните служби на всяко ниво. По този въпрос ще спра до тук, защото той не е тема на настоящата статия, но неговото решаване е от изключително значение за държавата по отношение на ефективността на една от най-важните дейности на МВР за защитата на националната сигурност и опазване на обществения ред, а именно оперативно- издирвателната.

Чл.13, ал.3, т.3 от ЗМВР въвежда императивното изискване за запазване на тайната на самоличността и другите лични данни на доброволните сътрудници, както и на тяхната дейност. Горното произтича и от спазване на принципа на конспиративност при работата с тях. Законодателят е предвидил и изключения на това изискване. Така в чл.13, ал.4 от ЗМВР той е посочил, че данни за лица по повод тяхното доброволно сътрудничество могат да се предоставят от органите на МВР на съда и прокуратурата само след писмено съгласие на сътрудниците, във връзка с конкретно наказателно производство и при спазване разпоредбите на Закона за защита на класифицираната информация /ЗЗКИ/. Горната законова възможност е необяснима и не почива на никакви фактически, технически и правни основания. Тя вероятно е залегнала в закона в резултат от законотворчеството на лица, които нямат нищо общо с оперативно-издирвателната дейност и никога през живота си не са имали представа от такава дейност. Технически тя не може да се реализира, защото същата противоречи на другите императивни изисквания на закона /например чл. 13, ал.3 от ЗМВР/ и по тази причина тя се явява неприложима в практика. Какво имам в предвид?

На първо място, от гледна точка на доказване на престъпленията обективно липсва каквато и да е причина на съда и прокуратурата да бъдат представени данни за доброволното сътрудничество на гражданите. Както вече посочихме, оперативно-издирвателната дейност е вид предпроцесуална дейност и събраните чрез нея извънпроцесуални данни можем да обсъждаме само с оглед на образуване на досъдебно

производство. Оперативните данни нямат самостоятелно значение /място/ в наказателнопроцесуалното доказателствено право. Още по-малко има значение начина и източниците, чрез които са събрани. Ако се възприеме такова виждане, наказателнопроцесуалната доказателствена дейност ще се подмени с тайните способности и методи на оперативно-издирвателната дейност, с всички вредоносни последици по отношение на разкриването на обективната истина, и за защитата на правата и законните интереси на гражданите. Точно това направи законодателят с инфилтрирането в НПК на оперативните способности, като способности на доказване – т.нар. специални разузнавателни средства, чиито неблагоприятни последици са очевидни. По тази причина за органите на съдебната система е без значение има ли събрани данни /доказателства/ чрез използването на доброволните сътрудници, тъй като тези данни не са събрани по специалния ред на НПК. Разбира се доброволните сътрудници винаги могат да бъдат разпитани като свидетели, но за това не е необходимо да бъде разкриван факта на тяхното доброволно сътрудничество. По тази причина предвиденият в ЗМВР текст, че тяхното доброволно сътрудничество може да бъде разкрито само след тяхното писмено съгласие е безсмислен.

На второ място, както е известно привличането, работата и прекратяването на сътрудничеството се извършва по строго определен нормативен ред, който има класифициран характер. По тази причина, информацията, че едно лице е доброволен сътрудник на съответната оперативно-издирвателна служба е достъпна само за оперативният работник на когото той е на ръководство и на неговия началник. Вътрешно-ведомствените инструкции уреждащи работата с доброволните сътрудници не предвиждат ред по който други лица могат да получат достъп до техните лични данни /разбира се с някои изключения в същото ведомство/. По тази причина технически и нормативно е невъзможно информация за данните на доброволните сътрудници да бъдат изведени от Оперативния отчет и да бъдат предоставени на други органи, които нямат правна възможност да получават такива данни.

Конструкцията на чл. 13, ал.4 от ЗМВР е пример за това, как не би следвало да се формулират разпоредбите в нормативните актове. Освен това, този член е в противоречие с изричните изисквания на чл. 9, ал.1 от ЗНА за краткост, точност и яснота. Резултатът от това е един-тази норма трудно може да намери приложение в практиката. По тази причина моето предложение „**de lege ferenda**“ е този текст да отпадне от закона.

В заключение могат да се обосноват няколко по-важни извода.

На първо място, като законово регламентиран способ на оперативно-издирвателната дейност, за доброволното сътрудничество с гражданите е характерно, че то може да се извършва само от правоупълномощените за това оперативно-издирвателни служби на МВР. Извършването на оперативно-издирвателна дейност от други служби на МВР, които нямат такива правомощия, или от други групи, организации и граждани е недопустимо и представлява противозаконна дейност.

На второ място, привличането и дейността на доброволните сътрудници се осъществява при спазване на принципа на доброволност при привличането, работата и освобождаването. Необходимо е доброволно съгласие на сътрудника за постигането на определена цел, най-общо за решаване на задачи на оперативно-издирвателната служба.

На трето място, при доброволното сътрудничество следва да се спазва принципът на защита на сътрудника при и при повод на сътрудничеството. Такава защита оперативно-издирвателната служба дължи както при подготовката и извършването на възложените действия, така и след прекратяване на тези действия, включително и след прекратяване на сътрудничеството. Като сериозен проблем напоследък се очертават честите случаи на изоставяне от оперативно-издирвателната служба на доброволните сътрудници на произвола на съдбата, които са принудени сами без помощта на оперативно-издирвателната служба да се справят в сложни житейски ситуации, включително и такива възникнали при или по повод на самото доброволно сътрудничество.

На четвърто място, напълно несъстоятелна е регламентираната в чл. 13, ал.4 от ЗМВР правна възможност за предоставяне от органите на МВР на данни за лица по повод тяхното доброволно сътрудничество на съда и прокуратурата по конкретно наказателно производство. Технически и нормативно е невъзможно данните на доброволните сътрудници да бъдат изведени от Оперативния отчет и да бъдат предоставени на други органи, които нямат правна възможност да получават такива данни. Освен това за органите на съдебната система е без значение има ли събрани данни /доказателства/ чрез използването на доброволните сътрудници, тъй като тези данни не са събрани по специалния ред на НПК и не могат да бъдат използвани в процеса. Конструкцията на чл. 13, ал.4 от ЗМВР е пример за това, как не трябва да се формулират разпоредбите в нормативните актове и резултатът от това е невъзможността нормата да намери приложение в практиката. По тази причина моето предложение „*de lege ferenda*“ е този текст да отпадне от закона

Литература:

1. Асенов, Б., Основи на оперативно-издирвателната дейност, 2009, ВСУ „Черноризец Храбър“
2. Каймеджиев, Хр. Теория на оперативно-издирвателната дейност, С., Феня, 2005,
3. Начев, Й, Вербовка и агентура, Книгоиздателска къща Труд, С., 2014г.
4. Наказателно-процесуален кодекс
5. Закон за министерството на вътрешните работи
6. Закон за специалните разузнавателни средства